

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри міжнародних відносин і
політичної філософії

Протокол № 1 від 22.08.2025 р.

ПОГОДЖЕНО

Проректор з навчально-методичної роботи

Каріна НЕМАШКАЛО

ГЕОПОЛІТИКА

робоча програма навчальної дисципліни (РПНД)

Галузь знань	С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини
Спеціальність	С3 Міжнародні відносини
Освітній рівень	Перший (бакалаврський)
Освітня програма	Міжнародні відносини
Статус дисципліни	обов'язкова
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська

Розробник:
к.політ.н., доц.

Дмитро КОРОТКОВ

Завідувач кафедри
міжнародних відносин і
політичної філософії

Олег КУЗЬ

Гарант програми

Ірина ЖЕРЕБЯТНІКОВА

Харків
2026

ВСТУП

Геополітика є однією з найважливіших наукових дисциплін, без якої неможливе розуміння реальностей сучасного світу. Це теоретичне джерело практичних геополітичних знань, яких потребують представники різних професійних та суспільних кіл. Такі знання потрібні, перш за все, політикам, журналістам, дипломатам, правознавцям, економістам. Актуальність та роль вивчення дисципліни «Геополітика» в тому, що здобувачі цієї спеціальності можуть застосовувати знання з геополітики для аналізу стратегічних та короткострокових сценаріїв розвитку міжнародних відносин; визначення соціально-економічних, національно-історичних, медіа-комунікативних, культурних чинників і закономірностей, що впливають на характер і форми міжнародного життя; опанування проблематикою національно-державних інтересів, державного суверенітету і національної безпеки у формуванні світової політики; аналізу джерел і форм міжнародних конфліктів та воєн, шляхів і форм їх вирішення та запобігання.

Мета навчальної дисципліни: формування системи знань про базові структури та суб'єкти, глобальні або стратегічні напрямки, найважливіші закономірності та принципи життєдіяльності, функціонування і еволюції сучасної світової спільноти; опанування не лише просторово-географічного (територіального) аспекту політики тієї чи іншої держави або групи держав, але й масштабів, параметрів, правил і норм поведінки як світової спільноти у цілому, так і окремих держав, союзів, блоків у загальносвітовому контексті.

Завданнями навчальної дисципліни є:

- засвоєння основних теоретичних геополітичних концептів, що впливають на сучасну світову політику;
- мати уявлення щодо структурної матриці держави як головного актора сучасного міжнародно-геополітичного простору;
- здійснювати аналіз національних стратегічних інтересів держав світу; вміти аналізувати події міжнародного масштабу в контексті впливу геополітичного чинника.

Об'єктом вивчення дисципліни є сукупність географічних, політичних, соціальних, матеріальних ресурсів держави, які становлять той потенціал, використання якого дає їй можливість досягти своїх цілей на міжнародній арені.

Предметом навчальної дисципліни є система знань про найважливіші закономірності і принципи життєдіяльності, функціонування та еволюцію сучасної світової спільноти в контексті геополітичного простору.

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна, визначено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна

Результати навчання	Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти
РН1	ЗК4; СК3; СК5
РН2	ЗК5; СК2
РН9	ЗК6; СК2
РН16	ЗК8;СК7; СК 8

де, РН1. Знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин.

РН2. Знати та розуміти природу та динаміку міжнародної безпеки, розуміти особливості її забезпечення на глобальному, регіональному та національному рівні, знати природу та підходи до вирішення міжнародних та інтернаціоналізованих конфліктів.

РН9. Досліджувати проблеми міжнародних відносин, регіонального розвитку, зовнішньої політики, міжнародних комунікацій, із використанням сучасних політичних, економічних і правових теорій та концепцій, наукових методів та міждисциплінарних підходів, презентувати результати досліджень, надавати відповідні рекомендації.

РН16. Розуміти та відстоювати національні інтереси України у міжнародній діяльності.

ЗК4. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК5. Здатність працювати в міжнародному контексті.

ЗК6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК8. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

СК2. Здатність аналізувати міжнародні процеси у різних контекстах, зокрема політичному, безпековому, правовому, економічному, суспільному, культурному та інформаційному.

СК3. Здатність оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики у політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях.

СК5. Здатність аналізувати вплив світової економіки, міжнародного права та внутрішньої політики на структуру й динаміку міжнародних відносин та зовнішньої політики держав.

СК7. Здатність аналізувати міжнародні інтеграційні процеси у світі та на Європейському континенті, та місце в них України.

СК8. Усвідомлення національних інтересів України на міжнародній арені

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Зміст навчальної дисципліни

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Геополітика: становлення, теорії та наукові школи

Тема 1. Геополітика як самостійна наукова дисципліна.

1.1. Місце геополітики в загальній системі наук.

Геополітика як наука наукова дисципліна, її об'єкт і предмет. Роль географічних чинників в політиці. Технології комунікацій та їх вплив на геополітичні підходи.

1.2. Основні закони і категорії, функції та методи геополітики.

Сучасні уявлення про геополітичні чинники у політичному просторі. Геополітика, геостратегія і національні інтереси держави. Сутність та зміст основного геополітичного закону. Функції: пізнавальна, інформаційно-аналітична, прогностична, управлінська, ідеологічна, владна.

Тема 2. Континентально-європейська школа геополітики

2.1. Німецька геополітика – як комунікаційний ретранслятор політичних еліт.

Фрідріх Ратцель: антропогеографія і органічна школа соціал-дарвінізму (Lebensraum). Рудольф Челлен: категорія «геополітика». Гелфорд Маккіндер: географічна вісь історії. Друга Світова війни і падіння німецької геополітики. Карл Хаусхофер і його геополітика «панрегіонів» (вічний пошук «особливих місць»).

2.2. Українська студія геополітики. Українська школа: Ю. Липа, С. Рудницький, Д. Донцов, В. Дергачов.

Тема 3. Англо-американська школа геополітики

3.1. Телурократична і таласократична концепції геополітики. Метафізика світового панування. Трансформація основного закону геополітики.

3.2. Основні ідеї англо-американської школи геополітики. А. Мехен про важливість морської сили в історії («Вплив морської сили на історію»). «Географічна вісь історії» Г. Маккіндера. «Хартленд»; «внутрішній півмісяць»; «зовнішній півмісяць». Практична діяльність Г. Маккіндера у сфері зовнішньої політики Великобританії. Трансформації в геополітичній моделі Г. Маккіндера в 40-х р. XX ст.

3.3. Н. Спайкмен як ідейний спадкоємець Г. Маккіндера. Геополітична концепція «Рімленда» як прояв американського інтервенціонізму. Антирадянська спрямованість концепції Н. Спайкмена. Реалізм у зовнішньополітичній стратегії.

Тема 4. Сучасна геополітика

4.1. *Розвиток геополітичних концепцій після Другої світової війни.* Атлантизм і нова європейська геополітика. Сол Коен («Географія і політика в розділеному світі»): два великих світових геостратегічних регіону. Великі історичні ойкумени і їх спільні геополітичні риси.

4.2. *Сучасні геополітичні дослідження.* Мондіалізм. «Рада з міжнародних відносин» – С.F.R. Більдерберзька група, «Тристороння комісія» – «Трилатераль». Основні напрями діяльності мондіалістських організацій. «Радикальна географія». Критика імперіалізму. Протиріччя сучасного світу в контексті геополітичних законів.

4.3. *Геополітика ядерної ери в історії людства.* Неомондіалізм. «Кінець історії» Ф. Фукуяма. Геоекономічна модель світу Ж. Атталі. Концепція К. Санторо. Неолібералізм. «Неоатлантизм». Уніполярна геополітична модель світу. Геополітична модель Євразії З. Бжезінського. Концепція «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона: тенденції розвитку сучасного світу, сучасні цивілізації, конфлікти між ними.

Змістовий модуль 2. Сучасна геополітика та глобальні процеси

Тема 5. Геополітичні карти та стратегії

5.1. *Геополітична карта світу: поняття, структура та динаміка змін.* Поняття геополітичної карти як аналітичної моделі просторового розподілу сили, впливу та інтересів держав і недержавних акторів. Відмінність геополітичної карти від політичної карти світу. Основні елементи геополітичної карти: держави та регіональні блоки; центри сили та «периферія»; зони впливу, конфліктні та буферні простори; транспортні, енергетичні та комунікаційні коридори.

5.2. *Геополітичні стратегії держав: типологія та інструменти реалізації.* Поняття геополітичної стратегії як довгострокового курсу держави щодо реалізації національних інтересів у міжнародному просторі. Основні типи геополітичних стратегій: стратегія домінування; стратегія стримування; стратегія балансування; стратегія регіонального лідерства; стратегія виживання (для малих і середніх держав). Інструменти реалізації геополітичних стратегій: військова сила та безпекові альянси; економічні важелі (санкції, енергетика, інвестиції); дипломатія та міжнародні організації; «м'яка сила» та інформаційний вплив. Вплив геополітичних стратегій на формування та зміну геополітичної карти світу.

Тема 6. Світові центри сили та великі держави: геополітична гра за світовий вплив

6.1. Світові центри сили: поняття, типи та роль у сучасній системі міжнародних відносин. Поняття світового центру сили. Основні критерії формування центрів сили (економіка, військова міць, технології, ресурси, політичний вплив). Глобальні та регіональні центри сили. Інтеграційні об'єднання як центри сили. Вплив центрів сили на сучасний світовий порядок.

6.2. США, Китай, ЄС як великі держави: особливості геополітичних стратегій і суперництва. Поняття «велика держава» у міжнародних відносинах. США як глобальний центр сили: стратегія лідерства та система союзів. Китай як зростаюча велика держава: економічна експансія та регіональний вплив. Європейський Союз як особливий тип великої сили: економічний і нормативний вплив. Основні напрями суперництва між великими державами (безпека, економіка, технології, інформаційний простір). Вплив геополітичного суперництва великих держав на міжнародну безпеку та регіональну стабільність.

Тема 7. Регіональні геополітичні системи

7.1. Регіональна геополітична система: поняття, структура та чинники формування. Регіон як рівень аналізу у геополітиці. Основні елементи регіональної геополітичної системи: держави та інші актори регіону; центри регіональної сили; система союзів і протиріч; конфліктні зони та лінії напруженості. Чинники формування регіональних геополітичних систем: географічне положення; історичний і цивілізаційний розвиток; економічні та ресурсні фактори; безпекове середовище. Взаємозв'язок регіональних і глобальної геополітичних систем.

7.2. Основні регіональні геополітичні системи сучасного світу: актори, інтереси та конфлікти. Європейська регіональна геополітична система: роль ЄС і НАТО, проблема безпеки. Азійсько-Тихоокеанська регіональна система: Китай, США, Японія, Індія. Близькосхідна регіональна система: боротьба за вплив, конфлікти та ресурси. Євразійський простір: пострадянський регіон і суперництво центрів сили. Африканська та Латиноамериканська регіональні системи: специфіка розвитку та зовнішній вплив. Значення регіональних геополітичних систем для світової стабільності.

Тема 8. Тренди сучасної геополітики

8.1. Основні глобальні тенденції у розвитку сучасної геополітики. Поняття тренду у геополітиці та його значення для аналізу міжнародних процесів. Глобальні тенденції: зміщення світового балансу сил (зростання ролі Азії та регіональних центрів); трансформація глобальних безпекових систем (нова архітектура безпеки); розвиток економічної інтеграції та регіоналізму; технологічна революція та її вплив на геополітичну конкуренцію; зростання

ролі недержавних акторів (корпорації, міжнародні організації, транснаціональні мережі).

Вплив цих тенденцій на формування світового порядку та національних стратегій.

Тема 9. Традиції вітчизняної геополітики. Україна у світовому геополітичному просторі

9.1. Вітчизняні геополітичні конструкції другої половини XIX – першої половини XX ст.: С. Рудницький, В. Липинський та Д. Донцов.

9.2. *Роль України у сучасних глобальних та регіональних геополітичних процесах.* Участь України у геополітичній конкуренції між великими державами (США, ЄС, Китай). Значення України для безпеки Європи та Чорноморського регіону. Енергетична, військова та економічна роль України у міжнародних процесах. Україна у глобальних інтеграційних та регіональних проектах: ЄС, НАТО, G20, регіональні ініціативи. Виклики та можливості для посилення геополітичного впливу України у сучасному світі.

Перелік практичних (семінарських) завдань за навчальною дисципліною наведено в табл. 2

Таблиця 2

Перелік практичних (семінарських) занять

Назва теми та / або завдання	Зміст
Тема 1. Геополітика як самостійна наукова дисципліна	Семінарське заняття за темою: «Геополітика між наукою та ідеологією»
Тема 2. Континентально-європейська школа геополітики	Дискусія на практичному занятті питання: «Актуальність Lebensraum для України»
Тема 3. Англо-американська школа геополітики	Дискусія на практичному занятті питання: «Концепція Хартленду: міф чи реальність»
Тема 4. Сучасна геополітика.	Робота у малих групах за темою: «Кінець історії» Ф. Фукуями»
Тема 5. Геополітичні карти та стратегії	Практичне заняття за темою: «Інструменти реалізації геополітичних стратегій»
Тема 6. Світові центри сили та великі держави: геополітична гра за світовий вплив	Практичний кейс: «Основні напрями суперництва між великими державами (безпека, економіка, технології, інформаційний простір)»
Тема 7. Регіональні геополітичні системи	Дискусія на практичному занятті питання: «Європейська регіональна геополітична система: роль ЄС і НАТО, проблема безпеки»
Тема 8. Тренди сучасної геополітики	Дискусія на практичному занятті питання: «Основні глобальні тенденції у розвитку сучасної геополітики»
Тема 9. Традиції вітчизняної геополітики. Україна у світовому геополітичному просторі	Дискусія на практичному занятті питання: «Значення України для безпеки Європи та Чорноморського регіону»

Перелік самостійної роботи за навчальною дисципліною наведено в табл. 3

Таблиця 3

Перелік самостійної роботи

Назва теми та / або завдання	Зміст
Теми 1 – 9	Вивчення лекційного / теоретичного матеріалу. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою
Теми 1 – 9	Підготовка до семінарських занять (участь у дискусії, полеміці)
Теми 1 – 9	Підготовка аналітичних повідомлень
Теми 2, 5, 7	Підготовка презентацій
Теми 1 – 9	Підготовка до колоквиуму

Кількість годин лекційних, практичних (семінарських) занять та годин самостійної роботи наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У процесі викладання навчальної дисципліни використовуються традиційні методики інформаційно-рецептивної та репродуктивної спрямованості, а також сучасні методи активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів, які передбачають застосування таких навчальних технологій, як: проблемні лекції, міні-лекції, дискусії, навчання через дослідження.

Словесні (лекція (Теми 1-9), проблемна лекція (Тема 2,4); міні-лекція (Теми 1, 5, 8)).

Наочні (демонстрація, презентація (Теми 1-9)).

Практичні (практична робота (Теми 1-9), семінар-дискусія (Теми 1, 6, 8)).

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Університет використовує 100-бальну накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.

Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних, практичних (семінарських), має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача вищої освіти до виконання конкретної роботи і оцінюється сумою набраних балів: для дисциплін з формою семестрового контролю залік: максимальна сума – 100 балів; мінімальна сума – 60 балів.

Підсумковий контроль включає семестровий контроль та атестацію здобувача вищої освіти. *Семестровий контроль проводиться у формі заліку.*

Підсумкова оцінка за навчальною дисципліною визначається сумуванням всіх балів, отриманих під час поточного контролю.

Поточний контроль здійснюється у формі:

- *участь у дебатах* – 2 рази за семестр на семінарських заняттях. Максимальна оцінка – 8 балів (усього 16 балів за семестр);
- *аналітичні кейси* за заданою тематикою – тричі за семестр. Максимальна оцінка – 8 балів (усього 24 балів за семестр);
- *презентації*, що проводиться за темами, що вже опановано; тричі за семестр. Максимальна оцінка за презентацію – 12 балів (усього 36 балів за семестр);
- *письмової контрольної роботи* за змістом всіх пройдених тем навчальної дисципліни – 1 раз за семестр. Максимальна оцінка – 12 балів.
- *колоквіуму* за змістом всіх пройдених тем навчальної дисципліни – 1 раз за семестр. Максимальна оцінка – 12 балів.

Більш детальну інформацію щодо системи оцінювання наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Геополітика в постатях і термінах : підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія» / М. Вегеш, М. Палінчак, В. Петрінко. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 786 с.
2. Кузь О. М. Геополітика / О. М. Кузь, Д. С. Коротков. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – 180 с.
3. Міжнародні відносини та світова політика [Електронний ресурс] : навч. посіб. / О. М. Кузь, Д. С. Коротков, Д. Ю. Михайличенко, О. В. Бровко ; Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. – 200 с. – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25295>

Додаткова

4. Бжезінський З. Велика шахівниця / З. Бжезінський ; пер. з англ. О. Фешовець. – Харків : Ранок : Фабула, 2018. – 288 с.
5. Жеребятнікова І. В., Кравченко О. В., Горбачов А. В. Геополітичні конфлікти: аналіз впливу на трансформацію міжнародних відносин. Міжнародні та політичні дослідження. Одеса. Одеський нац. університет імені І. І. Мечникова, 2025. Випуск 39. С. 187-198. Режим доступу: <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/36366>
6. Коротков Д. Вишеградська група: геополітична реальність та перспективи функціонування / Д. Коротков // Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2025. Т.17. С. 247-261. Режим доступу: <https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/38366/1/5.1.%20Korotkov.pdf>
7. Коротков Д. С. Китай у сучасному азіатському геополітичному просторі. Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVII

міжнародної наукової конференції, 14 грудня 2023 р. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 168-171. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/32654>

8. Коротков Д. С. Польща у процесі практичної реалізації геополітичних проектів у Центрально-Східній Європі / Д.С. Коротков, О. М. Кузь, І. О. Кузь // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. - Дніпро, 2023. № 15(2). - С. 105–113. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/32115>

9. Коротков Д. С. Геостратегія США: еволюція від «Маніфесту долі» до «Доктрини Донро» / Д. С. Коротков // Міжнародні та політичні дослідження. - 2025. - № 39. - С. 125-133. Режим доступу: <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/36597>

10. Коротков Д. С. Україна у геостратегіях США та Росії: проблеми суб'єктності / Д.С. Коротков // Політикус. - 2020. Вип. 4. - С. 118-123.

11. Коротков Д. «Холодна війна»: геополітична ретроспекція та сучасні виклики для міжнародної системи / Д. Коротков // Геополітика України: історія і сучасність : збірник наукових праць. - Ужгород, 2025. - Вип. 2 (35). - С. 123-134. Режим доступу: <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/38213>

12. Кузь О. М. Аналіз впливу геополітичної напруги на трансформацію міжнародних відносин / О. М. Кузь, В. О. Бабіна, Д. О. Непочатов // Публічне управління і політика. - 2025. - № 5(9). Режим доступу: <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/36618>

13. Милосердна І. М. Геополітика : навчально-методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [Електронний ресурс] / уклад.: І. Милосердна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2023. - 89 с. Режим доступу : <https://doi.org/10.32837/11300.25662>

14. Plazova T. Information Warfare as an Instrument of Geopolitical Influence on Ukraine: Main Aspects and The State's Response. / T. Plazova, O. Kuz, N. Konnova N., D. Korotkov, O. Galushchenko O // International Journal of Religion. 2024. - Volume: 5. - Number 2. - pp. 121-130. Режим доступу: <https://ijor.co.uk/ijor/article/view/3188>

15. Vysotskyi O. Ukrainian Economic Diplomacy during the Full-Scale Russian Aggression / O. Vysotskyi, I. Polishchuk, D. Korotkov, Zh. Chevychalova - Evropský politický a právní diskurz - Volume: 12, Number 1, pp. 5-12.

Інформаційні ресурси

16. Гудзеляк І., Ванда І. Політична географія : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 180 с. - Режим доступу: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/Hudzeliak-Politychna-heohrafiia-book_2021.pdf

17. Брукінгський інститут [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.brookings.edu>
18. Журнал «Геополітика України: історія і сучасність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/>
19. Королівський інститут міжнародних відносин (The Royal Institute of International Affairs). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chathamhouse.org>
20. Geopolitics and Foreign Policy. Center for Strategic and International Studies (CSIS). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csis.org/geopolitics-foreign-policy>
21. Geostrategic Intelligence Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geostrategy.ua/>